

HODNOCENÍ DISERTAČNÍ PRÁCE
Posudek oponenta

ThLic. Mgr. Michal Sklenář předložil k procesu obhajoby disertační práci s názvem *Vývoj a proměny české katolické liturgiky v české liturgické literatuře (1752) 1780-1962 a (1616) 1841-1962*. Práce čítá 195 stran textu, poznámky jsou uvedeny pod čarou v počtu 555. Bibliografický soupis pramenů a literatury je uveden na 27 stranách. Práce obsahuje také textovou a obrazovou přílohu.

Celá práce je rozčleněna do tří částí. V první je nauka o liturgii zasazena do kontextu systému teologických disciplín a také charakterizována. Druhá a třetí část pak nabízí obrazy tvorby tohoto oboru s rozlišením na liturgiku „klerickou“ a „laickou“.

V úvodní části jsou nejprve s pomocí klasického pojmového aparátu reflektovány základní pojmy fundamentální teologie (zjevení a víra). Autor se pak snaží o nastavení kritérií při vymezení pojmu „česká katolická teologie“. Problematičnost pouze jazykového kritéria se ovšem projevuje právě na osobnosti učitele pastorální teologie v Litoměřicích Antonína Vojtěcha Hnojka, jehož pětidílnou liturgiku z let 1835-1842 autor disertace do svého komentovaného výběru nezařadil proto, že z pohledu německých liturgiků patří do sféry německé teologické tvorby (s. 29, pozn. 66); problém však není tak jednoznačný, jak bude ještě v tomto posudku připomenuto.

V druhém oddíle této části je pak pojednáno o liturgice jako o teologické disciplíně. Je připomenuto, že znakově-symbolický charakter liturgie vychází ze samotné osoby Ježíše z Nazareta (Ursakrament) i z dvojí – tedy božské a lidské – složky v organismu církve (Grundsakrament). Správně jsou také odlišeny dějiny liturgie od dějin liturgiky (s. 38). Zatímco zpracování dějin liturgie v podobě jednotlivých liturgických typů – ať už ve formě monografické příručky nebo dílčích odborných studií – je velmi hojné, dějiny samotné liturgiky kdy stopy tohoto „oboru“ můžeme sledovat už v mystagogických textech autorů řecké a latinské patristiky, zas tak často zpracovány nejsou a v české oblasti fakticky chybí úplně. Velmi dobrý přehled dějin liturgiky nabídl ve 30. letech minulého století Ludwig Eisenhofer (*Handbuch der katholischen Liturgik I*, s. 118-148 – autor jej zmiňuje na s. 46, pozn. 135), inovativní současné zpracování však najdeme v příručce: A. Gerhards/B. Kranemann, *Einführung in die Liturgiewissenschaft* (Darmstadt 2006), která obsahuje celý rozsáhlý oddíl s názvem *Geschichte, Profil und Methoden des Fachs Liturgiewissenschaft* (s. 29-57). Autor zmiňuje důležitost snah o vymezení této disciplíny, tedy jejího předmětu a metody (s. 39-42); oponentovi zde chybí zmínka o významném textu Romano Guardiniho, který celý vývoj po této stránce ovlivnil. Je uveřejněn v roce 1921 v prvním ročníku časopisu *Jahrbuch für Liturgiewissenschaft*, u jehož zrodu stál kromě Guardiniho i Odo Casel a Anton Baumstark. Jedná se o studii s názvem *Über die systematische Methode in der Liturgiewissenschaft* (JLW 1, s. 97-108). Předmětem této samostatné teologické disciplíny

není pro Guardiniho liturgie, bohoslužba, ale „ecclesia celebrans“, tedy samotný subjekt tohoto dění.

Druhá část práce pojednává o liturgice jako o součásti teologické formace kléru, a to jak na teologických fakultách univerzitního typu, tak také jako součásti formace v kněžských seminářích. Liturgika je chápána jako pomocný obor, má svou teoretickou a praktickou část. V systému teologických disciplín v době osvícenství byla součástí pastorální teologie, autor proto zmiňuje některé české příručky tohoto oboru (odd. 5.2.), ale i samostatné učebnice liturgiky (odd. 5.3), zde s přehledným grafickým znázorněním jejich obsahu. Zvláštní kapitola (6) je věnována údobí let 1939-1962, další část (7) přináší sondu do časopiseckých příspěvků, kdy jsou uvedeny jejich rozsáhlé chronologicky uspořádané přehledy (Časopis katolického duchovenstva, Blahozvěst, Duchovní pastýř). Závěrečná 8. kapitola druhé části pak obsahuje celkové hodnocení „klerické“ liturgiky.

Třetí část disertační práce nabízí pohled na tzv. „laickou“ liturgiku, kdy se jedné o příručky, určené nikoliv formaci kněží, ale vzdělávání věřících obecně. Autor sleduje a komentuje texty od 17. století až do šedesátých let 20. století, jak v jejich knižní (odd. 10-14), tak i časopisecké podobě (Pax, Na hlubinu, Vyšehrad, Nový život), kdy články jsou seřazeny tematicky (odd. 15). Tato část je opět uzavřena sumárním hodnocením.

Teprve v této třetí části práce, tedy v oblasti laické liturgiky (s. 156n), je zmíněn spis *Katechismus o svatých obřadech církve katolické* (1855) Antonína Vojtěcha Hnojka. Autor disertace sám na příkladech uvádí jeho zápas o českou liturgickou terminologii, což svědčí o tom, že Hnojek ovládal češtinu velmi dobře. Oponent chce na tomto místě – jak již bylo avizováno – připomenout jednu zajímavou skutečnost: Hnojkovu osobnost a dílo pro současnou německou liturgiku objevil český liturgik Josef Bradáč (1920-1986), který ve své kvalifikační práci pro získání diplomu z liturgických kurzů v Trevíru v letech 1968-1969 na jeho německy psané pěti svazkové dílo *Christ-katholische Liturgik* (1835-1842) upozornil. V posudku na tuto Bradáčovu práci (*Der Liturgiebegriff in den deutschen Handbüchern für Liturgik und Pastoraltheologie des 19. Jahrhunderts*, Trevír 1969, strojopis, 61 s.) vedoucí těchto kurzů a profesor liturgiky na teologické fakultě v Trevíru prof. Balthasar Fischer mimo jiné uvedl, že kapitole o Hnojkově a jeho liturgice lze přisoudit kategorii vědeckého objevu („das Kapitel über Hnojek kommt einer regelrechten Entdeckung gleich“), a byl tím tak zaujat, že jednomu za svých pozdějších doktorandů (S. Cajdak) stanovil v Hnojkově liturgice obsažené reformní postoje jako téma disertační práce; ta vyšla v Trevíru v roce 1981 s názvem: *Der böhmische (!) Liturgiker Anton Adalbert Hnojek (1799-1866) und seine Reformvorschläge zur Eucharistiefeier*. Hnojkovy návrhy pro reformu mešní liturgie jsou totiž opravdu pozoruhodné: zavedení lidové řeči do mše, společný zpěv ordinaria a propria, oltář jako prostý stůl pro celebraci tváří k lidu apod. Hnojek je zde pro německou oblast označen jako „český liturgik“, což jen svědčí o vágnosti kritéria pro řazení autorů dle jazyka psaných textů. Oponent si dovoluje tento delší exkurz proto, protože Hnojкова příručka by si určitě zasloužila místo mezi „klerickou“ liturgikou – a to jak svým rozsahem, ale zvláště svým obsahem. Pro autora této disertace by její zpracování jistě nepředstavovalo problém, nicméně je třeba respektovat jeho nastavení kritérií. Liturgik Hnojek tak zůstává výzvou pro mladé badatele, jeho osoba a dílo by si jistě zasloužilo samostatné monografické zpracování.

Na tomto místě chce oponent ještě poukázat na – nikoliv závažné – nepřesnosti nebo nedostatky v textu disertace, což je při jejím rozsahu pochopitelné:

- Není úplně srozumitelná charakteristika Dr. Františka Cinka jako „obrozenecky laděného propagátora českého jazyka“ (s. 69).

- Výraz „diecézní učiliště“ např. pro brněnskou instituci (s. 75) může působit i poněkud pejorativně; ve skutečnosti jde o diecézní teologický institut, což lze prokázat ze studijních dokladů z doby jeho existence: *Episcopale Institutum Theologicum Brunense*.

- V textové příloze (s. VIII) u tzv. „Prečanovy“ Agendy pro olomouckou církevní provincii z r. 1932 jsou uvedeny pouze tři svazky; chybí 4. svazek, který obsahuje: *Pars quarta. De processionibus* a *Pars quinta. Functiones diversae*.

- V textové příloze v seznamech institucí a vyučujících chybí v oddíle G zmínka a údaje o olomoucké teologické fakultě (1968-1974), neboť ta oficiálně nesla tento – absurditu té doby ilustrující – název: *Cyrlometodějská bohoslovecká fakulta v Praze se sídlem v Litoměřicích, pobočka v Olomouci*. Údaje o učitelích jsou pak tyto:

1968-1970 Antonín Šuránek

1970-1974 Josef Bradáč

Oponent chce ještě v širším pohledu zmínit dvě závažnější skutečnosti:

- Pojmové rozlišení liturgiky na „klerickou“ a „laickou“ není příliš šťastné, snad by lépe bylo říci, že není vhodně formulováno. Musí totiž být hned vymezeno – což autor samozřejmě udělal – že je to z pohledu adresátů textů, nikoli jejich autorů. Je to pochopitelné, ovšem pouze vzhledem k údobím, kterým se autor věnuje. Pokud by to bylo aplikováno na současný stav – ale právě už i na polovinu 20. století, je toto rozlišení nepoužitelné. Studium teologie se otevírá všem, jak kandidátům kněžství, tak i laikům, nehledě k tomu, že od roku 1972, kdy byla zrušena tonsura a nižší svěcení a do stavu „kleriků“ se tedy vstupuje teprve přijetím diakonátu, jsou všichni posluchači teologie, kterým se přednáší i liturgika, „in statu laicorum“. A už v období dlouho před II. vatikánským koncilem se laikové začali připojovat ke studiu teologie, vzdělávali se liturgickými studii, které již nebyly určeny pouze klerikům, přesto však snesou vědecká kritéria. Jako příklad by bylo možné uvést např. příručku Pia Parsche *Messerkklärung im Geiste der liturgischen Bewegung* (Klosterneuburg 1934), což je vědecká práce, opatřená poznámkovým aparátem, s citacemi řeckých i latinských otců, s texty ze sakramentářů apod., která je určena širší veřejnosti. Rozlišení klerický – laický je proto v mnoha ohledech příliš schematické. To se pak promítlo i do autorova závěrečného hodnocení, kdy ideový duktus klerické liturgiky charakterizuje jako proces „od tajemství církve ke slavení liturgie“ (s. 204), zatímco laická liturgika vede „od tajemství liturgie k tajemství církve“ (s. 205). Oponent se domnívá, že tato aporie není dost dobře prokazatelná a byla by zřejmě i jistým způsobem škodlivá, protože subjektem liturgie je celá církevní obec, byť hierarchicky usprádaná. Zde by šlo znovu poukázat na již zmíněnou Guardiniho studii, kdy právě liturgii slavicí shromáždění místní církevní obce je předmětem liturgické vědy, což jí v jistém smyslu umožňuje chápat a traktovat liturgiku jako liturgickou eklesiologii, kde rozlišování klerik – laik nehraje nějakou zásadní roli.

- Druhá připomínka se týká roku, kdy autor svůj výzkum uzavírá, tedy roku zahájení II. vatikánského koncilu (1962). Nebylo by totiž příliš obtížné dovést výzkum v české oblasti např. k roku 1989 a dále, neboť v současnosti doba liturgických příruček, tedy učebnic liturgiky od jednoho autora, je zřejmě definitivně ukončena. Pokud se ještě taková díla – dnes už samozřejmě od kolektivu autorů – ještě vydávají, přináší to značné problémy, např. řada *Gottesdienst der Kirche* (Regensburg), příručka liturgiky plánovaná na 8. svazků, není dosud kompletní, přestože její první svazek vyšel už v roce 1984 (!). Příručka liturgiky Adolfa Adama byla také poprvé vydána už v roce 1985. Oponent chce jen naznačit, že do výzkumu by mohl autor zařadit ještě i tři díla české katolické liturgiky z pokoncilní doby (Pokorný, Bradáč, Bouše), a tím by výzkum liturgických příruček mohl být ukončen; rozsah disertace by ovšem pochopitelně už neúměrným způsobem opět vzrostl. Jisté však je, že tyto texty už nelze řadit mezi „klerické“ liturgiky, protože byly užívány jak k formaci budoucích kněží (ať v legální nebo ilegální podobě), ale i laiků (v době totality v neoficiálním vzdělávání).

Závěr: Předložená disertační práce ThLic. Michala Sklenáře představuje kvalitní vědecký přínos pro poznání a další studium české katolické teologické literatury v oblasti liturgiky. Tato práce úctyhodného rozsahu podává na základě pramenů ucelený obraz o stavu a vývoji

této disciplíny v období několika staletí. Autor shromáždil, prostudoval a vyhodnotil velké množství pramenů; ty jsou vždy přesně uvedeny a citovány. Prokázal tím schopnost práce s nimi, což představuje základní předpoklad. Studie však splňuje i další kritérium, a sice odkrývání alternativních souvislostí, což předpokládá schopnost samostatného myšlení, aby se pak dospělo k výsledku, který představuje a nabízí i jistý originální přínos, kterým pak lze posuzovat a poměřovat kvalitu a hodnotu disertační práce. Dle názoru oponenta to v předloženém textu bylo naplněno. Proto

d o p o r u č u j i,

aby předložená disertační práce byla přijata k procesu obhajoby.

V Olomouci, dne 22. 8. 2016

prof. František Kunetka, Th.D.